

2 जोखीम आणि विमा

घटक	पाठ्यक्रम शिकण्याची निष्पत्ती
शिकण्याची उद्दिष्टे	
ओळख	
महत्वाचे शब्द	
क जोखीमेची संकल्पना	
ख जोखीमेचे घटक	
ग विमायोग्य जोखीमा	
घ जोखीमांचे हस्तांतरण	
च जोखीमांचा गट अथवा समूह तयार करणे	
महत्वाचे मुद्दे	
प्रश्नोत्तरे	
स्वयंचाचणी प्रश्न	

शिकण्याची उद्दिष्टे

हे प्रकरण शिकल्यानंतर, तुम्हाला हे करता आले पाहिजे:

- विम्याच्या संदर्भात जोखीमेची संकल्पना समजावून सांगणे;
- जोखीमेचे मुख्य घटक समजावून सांगणे;
- ज्या जोखीमांसाठी विमा काढला जाऊ शकतो त्यांचे वर्णन करणे;
- जोखीम हस्तांतरणाची यंत्रणा म्हणून विम्याचे महत्व समजावून सांगणे;
- जोखीम गटाची संकल्पना समजावून सांगणे.

ओळख

विमा हा कसा जोखीम हस्तांतरण यंत्रणेवर आधारित आहे आणि एका व्यक्तीला कुठल्या प्रकारच्या जोखीमा असतात हे आपण प्रकरण 1 मध्ये पाहिले.

या प्रकरणामध्ये आपण जोखीमेचे स्वरूप आणि ज्यांचा विमा काढला जाऊ शकतो अशा जोखीमांचे प्रकार अधिक तपशीलाने पाहू, त्याशिवाय जोखीमांचे हस्तांतरण कसे केले जाते आणि त्यांची गटवारी कशी होते याबद्दल अधिक जाणून घेऊ. अर्थात तुम्हाला जीवन विम्याचे एजंट म्हणून मानवी आयुष्याला असलेल्या जोखीमांबाबत जाणून घेण्यात अधिक स्वारस्य आहे आणि आपण या प्रकरणामध्ये या मुद्द्यांवरच अधिक भर देऊ. तरीही, सर्वसाधारण विम्याला लागू होणाऱ्या काही जोखीमांचा आपण संदर्भ देणार आहोत ज्यामुळे तुम्हाला जोखीमांचे एकूणच स्वरूप चांगल्याप्रकारे लक्षात येईल.

महत्वाचे शब्द

जोखीम	जोखीमेचे घटक	अनिश्चितता	संकट
धोका	समान जोखीम	अपघाती जोखीम	विमायोग्य जोखीम
आर्थिक जोखीम	निव्वळ जोखीम	जोखीम हस्तांतरण	जोखीमांचा गट

क) जोखीमांची संकल्पना

क)1 जोखीमेची व्याख्या

‘जोखीम’ हा शब्द विविध संदर्भात वापरला जाऊ शकतो. विम्यामध्ये, ज्या संपत्तीचा विमा काढला जाऊ शकतो, जसे जीवन, घर, गाडी इ. त्यांच्यासाठी जोखीम हा शब्द वापरला जातो.

जोखीमेची एकच व्याख्या नाही कारण तो शब्द विविध संदर्भामध्ये वापरला जाऊ शकतो.

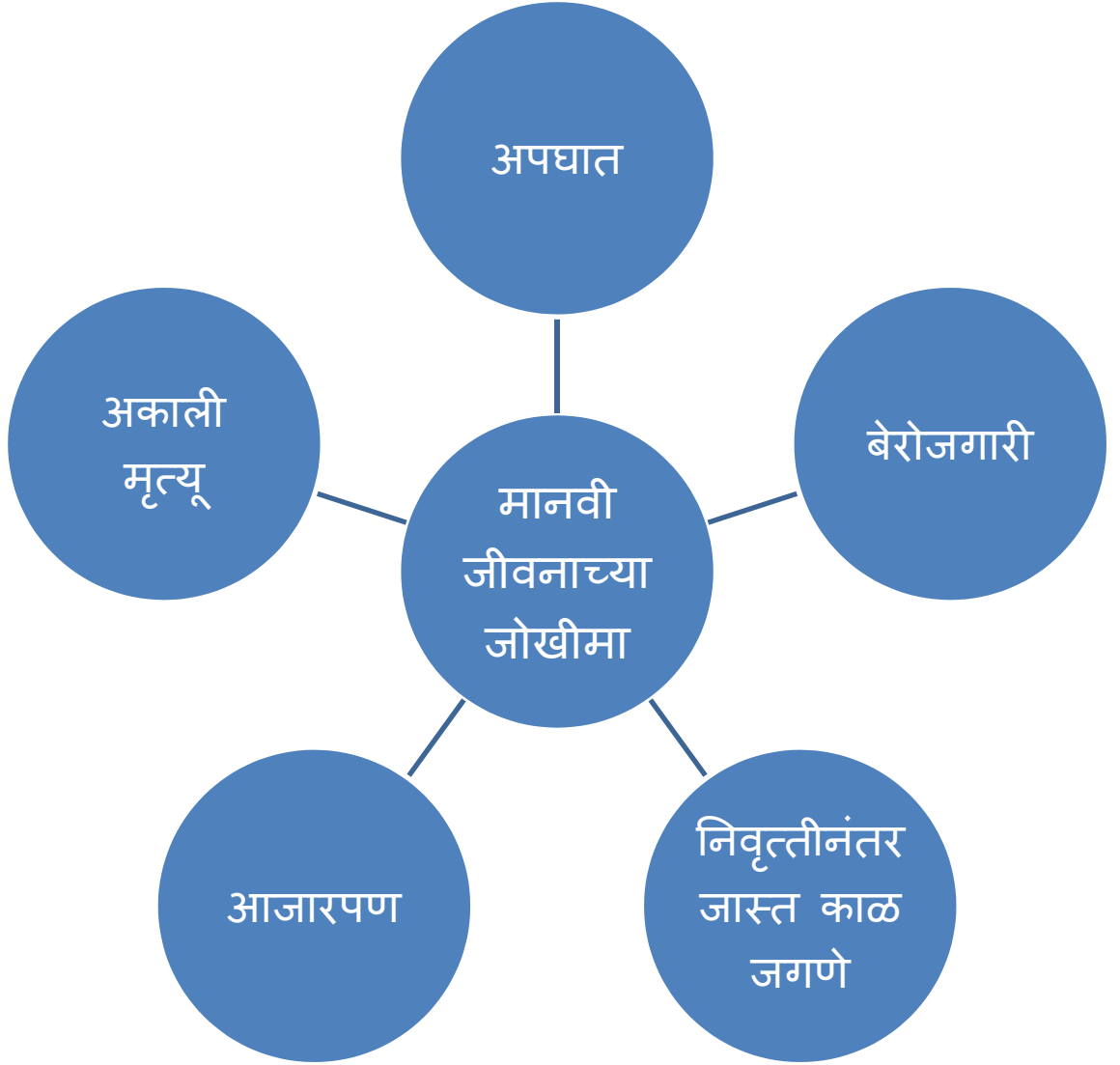
इथे जोखीमेच्या काही व्याख्या देण्यात आल्या आहेत:

- हानी किंवा नुकसान होण्याची शक्यता म्हणजे जोखीम.
- एखाद्या परिस्थितीचा परिणाम कसा असेल याविषयीची शंका म्हणजे जोखीम.
- एखादी गोष्ट किंवा एखादी व्यक्ती यांना संभाव्य संकट समजणे याला जोखीम म्हणतात.

जाणून घ्या

जीवन विम्यामध्ये ‘जोखीम’ हा शब्द नको असलेल्या घटना घडणे जसे अकाली मृत्यू किंवा अनपेक्षित अपंगत्व यांचे वर्णन करण्यासाठी वापरला जातो.

आयुष्यभरात एका व्यक्तीला अनेक जोखीमांना सामोरे जावे लागते, त्यापैकी काही खाली दिलेल्या आहेत:

विमा या जोखीमा होणे टाळू शकत नाही, मात्र त्या झाल्यास त्यांचा परिणाम कमी करू शकतो. जीवन विमा मुख्य दोन जोखीमा हाताळतो- अकाली मृत्यू आणि अधिक काळ जगणे. मानवी जीवनाशी संबंधित बहुतेक इतर सर्व जोखीमांना जीवनेतर विम्यामध्ये संरक्षण देण्यात आले आहे. तरीही, जीवन विमा कंपन्या जीवन विमा योजनांसोबत खालील जोखीमांना संरक्षण देण्यासाठी अतिरिक्त फायदे किंवा जोड फायदे (रायडर) देतात- अपघातामुळे मृत्यू किंवा अपंगत्व, आजारपण आणि बेरोजगारी.

उदाहरण

राकेश गुप्ता हे एका खाजगी कंपनीमध्ये विक्री व्यवस्थापक म्हणून काम करतात. विक्रीचे मासिक आणि सहामाही लक्ष्य गाठण्यासाठी त्यांच्या विभागातील किरकोळ विक्रेत्यांना भेटण्यासाठी कराव्या लागणाऱ्या प्रवासाचा त्यांच्या कामात समावेश होतो. काही वेळा त्यांना विश्रांती न घेता सतत प्रवास करावा लागतो.

राकेश गुप्ता यांना खालील जोखीमा आहेत, ज्यासाठी त्यांनी विमा घेण्याचा विचार केला पाहिजे:

अकाली मृत्यू- राकेश यांच्या कामाचे स्वरूप अतिशय तणावपूर्ण असून त्यांना प्रचंड प्रवास करावा लागतो. त्यामुळे त्यांना अपघातामुळे अकाली मृत्यू किंवा तणावामुळे आजारपण यांची जोखीम आहे. जीवन विमा योजना राकेशच्या अकाली मृत्यूपासून त्यांच्या कुटुंबाला संरक्षण देते.

अपघात- राकेश यांना सतत कराव्या लागणाऱ्या प्रवासामुळे त्यांना अपघाताची जोखीम आहे त्यामुळे कायमचे किंवा तात्पुरते अपंगत्व येऊ शकते. जीवन विमा योजना ज्यामध्ये अपंगत्वासंदर्भातील जोड-कलम आहे किंवा स्वतंत्र अपघाती मृत्यूसाठीची पॉलिसी राकेश अपंग होण्याच्या जोखीमेपासून त्यांच्या कुटुंबाचे संरक्षण करू शकते.

आजार- कामाच्या तणावपूर्ण स्वरूपामुळे, राकेशना गंभीर आजार होण्याची जोखीम आहे. राकेशना काही गंभीर आजार झाल्यास त्यांचा रुग्णालयाचा

खर्च भागवण्यासाठी, गंभीर आजारासाठीचे जोडकलम असलेली जीवन विमा योजना, किंवा आरोग्य विमा योजना यांची मदत होईल.

बेरोजगारी- राकेशना अपघात झाला आणि ते अपंग झाले, तर त्यांची नोकरी जाण्याची आणि ते बेरोजगार होण्याची शक्यता आहे.

बराच काळ जगणे- नोकरी करत असतांना वरीलपैकी कुठल्याही घटना झाल्या नाहीत आणि राकेश निवृत्त झाले तर त्यांना निवृत्तीनंतर अधिक जगण्याची जोखीम आहे. ते एका खाजगी कंपनीसाठी काम करतात जी नोकरीच्या फायद्याचा एक भाग म्हणून निवृत्तीनंतर मासिक निवृत्तीवेतन देत नाही. त्यामुळेच ते नोकरी करत असतांना निवृत्ती वेतन योजनेमध्ये गुंतवणूक करून त्यांना निवृत्तीसाठी निधी जमा करणे आवश्यक आहे. निवृत्तीनंतर ते जीवन विमा कंपनीकडून वर्षासन योजना विकत घेऊ शकतात ज्यामुळे त्यांना त्यांच्या निवृत्तीच्या वर्षामध्ये नियमित वर्षासन मिळत राहिल.

टीप: विविध जीवन विमा योजना आणि आरोग्य विमा योजना आणि जोड-कलमे याबाबत पुढील प्रकरणांमध्ये चर्चा केली जाणार आहे.

जाणून घ्या

विमा कंपन्या केवळ ठराविक जोखीमांनाच संरक्षण देतात. या जोखीमा पॉलिसीच्या कागदपत्रामध्ये देण्यात आलेल्या असतात. या स्पष्ट करण्यात आलेल्या जोखीमांशिवाय इतर काही जोखीमा उद्भवल्यास विमा कंपनी त्यासाठी संरक्षण देत नाही.

सुचवण्यात आलेला उपक्रम

एका व्यक्तीला असलेल्या जोखीमांचा अभ्यास करुन, तुमच्या कुटुंबातल्या कमावत्या व्यक्तीला त्याच्या कामाच्या स्वरूपामुळे कोणत्या जोखीमा आहेत हे विचारा. जर तुम्ही मुख्य कमावती व्यक्ती असाल तर तुम्हाला व्यक्तिशः कुठल्या जोखीमा आहेत?

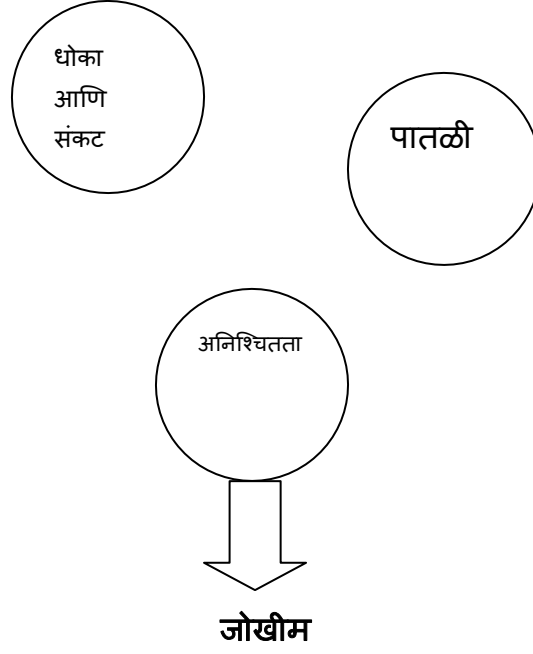
क) 2 जोखीमे विषयीचा दृष्टीकोन

प्रत्येक व्यक्तीचा जोखीमेबाबतचा दृष्टीकोन हा वेगळा असतो. म्हणूनच, आपण जोखीमांना विविध प्रकारे प्रतिसाद देतो.

काही लोक जोखीम धारण करायला आणि ती स्वतःच उचलायला तयार असतात, इतर मात्र काळजीपूर्वक वागतात आणि त्यांची जोखीम विमा कंपनीकडे हस्तांतरित करतात.

ख) जोखीमेचे घटक

जोखीमेच्या घटकांमध्ये समावेश होतो:

ख)1 अनिश्चितता

आयुष्य आणि आपले भविष्य अनिश्चित आहे. आपल्याला आधीपासूनच माहिती असेल की एखादी घटना घडणार आहे तर आपण ती रोखण्याचा किंवा त्यातून सावरण्याचा प्रयत्न करतो, आणि म्हणूनच ती मर्यादित ठेवू शकतो किंवा त्यातील जोखीम नाहीशी करू शकतो.

सर्वसाधारण तत्व म्हणून विमा केवळ अशाच जोखीमांना दिला जातो ज्या अनिश्चित आहेत. या विधानामुळे एक प्रश्न निर्माण होतो: आपल्या सगळ्यांना माहिती आहे की मृत्यू निश्चित आहे- मात्र आपल्याला हे देखील माहिती आहे की मृत्यूसाठी विमा काढला जातो. मग हे विधान खरे कसे असू शकते?

ते खरे आहे कारण आपण एकदिवस मरणार असलो तरी, आपण कधी मरणार आहोत हे अनिश्चित आहे. मृत्यूबाबतच्या या अनिश्चिततेमुळेच त्याचा विमा काढला जाऊ शकतो. उदाहरणार्थ, एखाद्या व्यक्तीला गंभीर आजार झाला असेल, त्याच्या मृत्यूची वेळ ही निश्चित असेल, तर विमा कंपनी ह्या जोखीमेला संरक्षण देणार नाही. हे कसे कार्य करते हे खालील घटनेच्या अभ्यासावरून दिसून येईल.

घटनेचा अभ्यास

1. ऋषभ अग्रवाल हे 40 वर्षांचे व्यापारी आहेत, ज्यांची जीवनशैली अतिशय आरोग्यपूर्ण आहे. रोज सकाळी ते योगासने करतात आणि सिगरेट, तंबाखू

आणि दारुचे सेवन करत नाहीत. त्यांच्या कुटुंबाला मधुमेहाचा इतिहास आहे आणि त्यांच्या दोन्ही पालकांना तो आहे. मात्र ऋषभ अग्रवाल यांना मधुमेह नाही. ऋषभ यांना जीवन विमा दिला जाऊ शकतो का?

याचे उत्तर आहे हो, ऋषभ यांची जीवनशैली आरोग्यपूर्ण आहे आणि त्यांना कुठलाही आजार नाही. त्यांच्या मृत्यूची वेळ अनिश्चित आहे.

2. राकेश शर्मा यांच्या मेंदूमध्ये अतिशय पुढच्या टप्प्यातील गाठ असल्याचे निदान झाले आहे. त्यांना वाचवू शकत नसल्याचे डॉक्टरांना माहिती आहे आणि दुर्दैवाने राकेश यांचा मृत्यू लवकरच होण्याची शक्यता आहे. राकेश शर्मा यांना जीवन विमा दिला जाऊ शकतो का?

उत्तर आहे नाही, राकेश यांना विमा संरक्षण देण्याची जोखीम विमा कंपन्या घेणार नाहीत, कारण त्यांचा लवकरच मृत्यू होणार आहे हे जवळपास निश्चित आहे.

ख)2 जोखीमेची पातळी

आपल्याला माहिती आहे की काही गोष्टी घडण्याची शक्यता ही इतर गोष्टींपेक्षा अधिक असते आणि त्यामुळे त्यामध्ये असलेल्या जोखीमेच्या पातळीवर परिणाम होतो.

जोखीमेच्या पातळीचे मूल्यांकन खालील संदर्भात केले जाते:

- एखादी घटना घडण्याची शक्यता (किंवा किती वेळा), आणि
- एखादी घटना घडल्यास तिचे प्रमाण (किंवा तीव्रता).

वारंवारता

आधी गोळा केलेल्या माहितीच्या आधारे, एखादी व्यक्ती एका वर्षभरात मरण पावेल ही शक्यता अँक्चुरी मोजतो आणि ती मरणाधीनता तक्त्याच्या स्वरूपात उपलब्ध करून देतो. यामुळे विमा कंपन्यांना विविध परिस्थितीमध्ये होणाऱ्या, मृत्यूसारख्या विशिष्ट घटनांची शक्यता निश्चित करता येते.

प्रत्येक व्यक्तीचे वय, वैद्यकीय परिस्थिती, कुटुंबाचा वैद्यकीय इतिहास, जीवनशैली आणि कामाचे स्वरूप इ. नुसार त्यांच्या जीवनाला असलेली जोखीम वेगळी असेल.

विशिष्ट नमुन्यादाखल घेतलेल्या लोकसंख्येमधील मृत्यूच्या प्रमाणाच्या आधारे विशिष्ट वयात मरण पावण्याची शक्यता किती आहे म्हणजे मृत्यू दर होय.

उदाहरण

आपण 100 जणांचे दोन वेगवेगळे गट पाहू. पहिला गट 30-39 वयोगटातील आहे. त्यापैकी एक व्यक्ती 31वर्षाची होण्यापूर्वीच मरण पावते. या प्रकरणात मृत्यूची शक्यता 1% आहे- किंवा वारंवारता 100मध्ये 1 एवढी आहे. दुसरा वयोगट 60-69 आहे. त्यापैकी 15 जण 61(15%) वर्षांचे होण्यापूर्वीच मरण पावतात. याठिकाणी दुसऱ्या गटातील मृत्यूची वारंवारता पहिल्या गटापेक्षा अधिक आहे.

तीव्रता

विमा काढलेली घटना प्रत्यक्षात झाली तर नुकसानाची तीव्रता किती असेल याआधारे विमा कंपन्या संभाव्य दाव्यांची रक्कम निश्चित करण्याचा प्रयत्न करतात.

जाणून घ्या

विमा कंपन्या आधीच्या माहितीच्या आधारे (दाव्यांसंदर्भातील अनुभव) जोखीमेची पातळी निश्चित करतात. जर आधीच्या माहितीमधून विशिष्ट वयोगटामध्ये (60-70) हृदयविकाराच्या झटक्याचे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसून आले तर, या वयोगटासाठी जोखीम अधिक मानली जाईल.

घटनेचा अभ्यास

22 मे 2010 रोजी एअर इंडिया एक्सप्रेस 812 (दुबई-मंगलोर) हे विमान कोसळले. त्यातील 158 प्रवासी ठार झाले. एअर इंडियाकडील विमान दुर्घटनाग्रस्तांचे विम्याचे एकूण दावे कोट्यावधी रुपयांच्या घरात जातील अशी अपेक्षा आहे.

विमान वाहतुकीचा विमा हा कमी वारंवारता मात्र अधिक तीव्रता (परिणाम) या वर्गामध्ये मोडतो कारण विमान कोसळण्याचे प्रमाण कमी असते, मात्र जेव्हा तशी दुर्घटना घडते तेव्हा होणारे नुकसान प्रचंड असते.

ख)3 संकट आणि धोका

हा जोखीमेचा शेवटचा घटक आहे आणि नुकसानाच्या कारणांशी संबंधित आहे.

एखादी विशिष्ट घटना ज्यामुळे नुकसान होऊ शकते त्याला संकट असे म्हणतात हे नुकसान जीवनाचे किंवा संपत्तीचे असू शकते. भूकंप, वादळे, पूर इत्यादी. नैसर्गिक आपत्ती संकटे आहेत ज्यामुळे जीवनाचे आणि संपत्तीचे नुकसान होऊ शकते.

ज्या जोखीमांचा विमा काढला जातो ती संकटे असतात, उदा. पॉलिसीच्या कालावधीत एखाद्या व्यक्तीचा मृत्यू होण्याची जोखीम. दुसरीकडे, धोका,

संकट निर्माण होण्याची शक्यता वाढवणारी स्थिती असते किंवा संकट आल्यास त्याचा परिणाम अधिक गंभीर करणारी स्थिती असते.

जाणून घ्या

धोका हा संकटाला प्रवृत्त करतो.

उदाहरणार्थ

फुफ्फुसाचा कर्करोग हे संकट असेल तर धूम्रपान हा धोका आहे ज्यामुळे हे संकट (फुफ्फुसाचा कर्करोग) निर्माण होण्याची शक्यता वाढेल

घटनेचा अभ्यास

26 जानेवारी 2001 साली गुजरातला भारताच्या इतिहासातील अतिशय भीषण असा भूकंपाचा धक्का बसला. या दुर्दैवी घटनेत हजारो लोकांना प्राण गमवावे लागले. लाखो लोक जखमी झाले आणि कोट्यावधी रुपयांची संपत्ती नष्ट झाली. पश्चिम गुजरातच्या भुजमध्ये भूकंपाचा केंद्रबिंदू होता.

या घटनेमध्ये भूकंप हे संकट होते आणि अतिशय वाईट पद्धतीने बांधण्यात आलेली घरे आणि शाळा ज्या भूकंपाचा धक्का सहन करू शकत नव्हत्या हा धोका होता.

त्याप्रमाणे त्सुनामीच्यावेळी (26 डिसेंबर 2004 साली आलेल्या त्सुनामीसारखी) जीवन आणि संपत्तीचे मोठ्या प्रमाणावर नुकसान होते, इथे त्सुनामी हे संकट आणि समुद्र किनारी बांधलेली तकलादू घरे आणि इमारती ज्यामुळे त्यातील राहणारे वाहून जातात हा धोका होईल.

लक्षात ठेवा की विमा, संकट येण्यापासून थांबवू शकत नाही, मात्र त्या संकटामुळे होणाऱ्या नुकसानासाठी विमा काढला जाऊ शकतो.

धोक्याचे प्रकार

धोक्यांचे खालील प्रकारांमध्ये वर्गीकरण केले जाऊ शकते:

शारीरिक धोके

जोखीमेच्या शारीरिक बाजू आणि लक्षणांशी संबंधित

उदाहरणार्थ: कुटुंबातील हृदयविकार, उच्च रक्तदाब इत्यादी इतिहास हा शारीरिक धोका आहे.

वागणुकीसंबंधीचे धोके

व्यक्तीच्या सवयी आणि कृती यामुळे जोखीम वाढण्याशी संबंधित. त्या मानसिक स्थितीमधूनही निर्माण होऊ शकतात, म्हणजे व्यक्तीचा दृष्टीकोन आणि त्याचे वर्तन

उदाहरणार्थ: दारु पिणे, धूम्रपान इत्यादी.

जीवन विम्याच्या बाबतीत, कंपन्या पॉलिसीधारकाला कुठल्या जोखीमांचा सामना करावा लागतो यानुसार त्यांचे उच्च किंवा कमी जोखीम असलेल्या व्यक्तींच्या गटात वर्गीकरण करून धोका किती आहे हे पाहतात. पॉलिसी धारकांना त्यांच्या संपत्तीचा पण विमा उतरवायचा असेल तर हे वर्गीकरण त्यालाही लागू होते. एखाद्या व्यक्तीचे ज्यामुळे उच्च जोखीम गटात वर्गीकरण होऊ शकते त्यापैकी काही धोके आहेत:

- **कामाचे स्वरूप जोखीमेचे:** एखाद्या व्यक्तीच्या कामाच्या स्वरूपामुळे त्यांना धोकादायक परिस्थितीमध्ये काम करावे लागत असेल तर जोखीम वाढते. उदाहरणार्थ, रासायनिक कंपनीत, स्फोटकांच्या कंपनीत, किंवा जमिनीखालील खाणी इत्यादी मध्ये काम करणाऱ्या व्यक्तीला आयटी कंपनी किंवा बँकेत काम करणाऱ्या व्यक्तीपेक्षा अधिक जोखीम असल्याचे मानले जाईल.
- **सध्याची वैद्यकीय परिस्थिती:** जर एखाद्या व्यक्तीला आधीपासूनच उच्च रक्तदाब किंवा मधुमेह असल्याचे निदान झाले असेल, तर ज्यांना असे विकार नाहीत त्यांच्यापेक्षा ते अधिक जोखीम मानले जातील.

- **व्यक्तीची जीवनशैली:** जर एखाद्या व्यक्तीने आपली जीवनशैली आरोग्यपूर्ण ठेवली आणि धूम्रपान आणि मद्यपान केले नाही, तर जोखीम कमी होते. त्याविरुद्ध, जी व्यक्ती प्रचंड धूम्रपान करते किंवा मद्यपान करते त्याला अधिक जोखीम असते.
- **व्यक्तिचा वयोगट:** विमा घेणारी वृद्ध व्यक्ती ही तरुण व्यक्तीपेक्षा अधिक जोखीम मानली जाईल.

जर एखाद्या व्यक्तीचे उच्च जोखीम गटात वर्गीकरण झाले असेल, तर विमा कंपन्या त्याचा प्रस्ताव स्वीकारू किंवा नाकारू शकतात. अधिक हप्ता घेणे, विमाकृत रकमेवर, अटींवर किंवा अधिकारांवर निर्बंध इत्यादी सारख्या प्रमाणभूत अटींपेक्षा वेगळ्या अटी लागू करून असे उच्च जोखीम असलेले प्रस्ताव स्वीकारले जाऊ शकतात. या विषयी आपण प्रकरण 4 मध्ये अधिक तपशीलाने पाहू.

विचार करा

एखाद्या व्यक्तीच्या आयुष्यात येऊ शकतील अशा कुठल्याही तीन संकटांचा विचार करा. कुठल्या धोक्यांमुळे ही संकटे निर्माण होऊ शकतात?

प्रश्न 2.1

संकटे आणि धोके यातील फरक ओळखा

ग) विमायोग्य जोखीमा

खालील प्रकारच्या जोखीमांचा विमा उतरवला जाऊ शकतो:

- आर्थिक जोखीम;
- निव्वळ जोखीम; आणि
- विशिष्ठ जोखीम.

ग)1 आर्थिक जोखीमा

ज्या जोखीमांचा परिणाम आर्थिक स्वरूपात मोजला जाऊ शकतो त्यांना आर्थिक जोखीमा असे म्हणतात. व्यक्तीने ज्या आर्थिक जोखीमांसाठी नियोजन करणे आवश्यक आहे त्या खालीलप्रमाणे आहेत:

जीवनाचे नुकसान- याचा संदर्भ कुटुंबाच्या कमावत्या व्यक्तीच्या मृत्यूमुळे अपूर्ण राहिलेल्या आर्थिक जबाबदाऱ्यांच्या जोखीमेशी आहे.

- मृत्यूनंतर अवलंबून असलेल्या व्यक्तींना उत्पन्नाचा स्थिर स्रोत पुरवणे.
- कमावत्या व्यक्तीचा मृत्यू झाल्यास त्यांच्यावर अवलंबून व्यक्तींना गृहकर्ज, वाहन कर्ज यासारख्या विविध आर्थिक जबाबदाऱ्या पूर्ण करण्यासाठी मदत करणे.

आजार/अपंगत्व - यामध्ये वैद्यकीय खर्च आणि उत्पन्नाचे नुकसान यांचा समावेश होतो.

- एखादा वैद्यकीय खर्च उद्भवल्यास तो देणे.
- काही आजार/अपंगत्व यामुळे व्यक्ती काम करू शकत नसल्यास आर्थिक सुरक्षा देणे.

बचत साठवणे

- मुलांच्या उच्च शिक्षणासाठी तरतूद.
- मुलांच्या लग्नाच्या खर्चासाठी तरतूद.
- व्यवसायासाठी सुरुवातीच्या भांडवलाची तरतूद इत्यादी

निवृत्ती- इथे निवृत्तीनंतर अपुऱ्या मिळकतीच्या जोखीमेचा संदर्भ आहे.

- निवृत्तीनंतर आरामात राहण्यासाठी पुरेसे भांडवल साठवणे.
- निवृत्तीनंतर उत्पन्नाचा स्थिर स्रोत पुरवणे.

उदाहरण

राघव मिश्रा हे एका स्थानिक कंपनीमध्ये हिशेबतपासनीस म्हणून काम करतात. त्यांना दोन मुले आहेत त्यांची पत्नी काव्या ही गृहिणी आहे. त्यांचे वृद्ध वडील सुहास, हे देखील त्यांच्यासोबत राहतात. सुहास मिश्रा हे शेतकरी आहेत आणि त्यांच्या मालकीचा एक शेतजमिनीचा तुकडा आहे. मात्र त्या जमिनीतून मिळणारे उत्पन्न त्यांचा स्वतःचा खर्च भागवण्यासाठी पुरेसे नाही, म्हणून ते राघववर अवलंबून आहेत.

कुटुंबातील मुख्य कमावती व्यक्ती म्हणून, राघववर भविष्यातील अनपेक्षित खर्चासाठी तरतूद करण्याची बरीच मोठी जबाबदारी आहे, जसे:

- मृत्यू: राघवना काही झाले तर त्यांची पत्नी, मुले आणि वडील यांना उत्पन्नाचा स्थिर स्रोत मिळावा यासाठी त्यांना खात्री करणे आवश्यक आहे. हे उत्पन्न त्यांच्या जबाबदाऱ्या पूर्ण करण्याऐवढे हवे, जसे दैनंदिन खर्च, मुलांच्या शाळेची फी, वडिलांचा वैद्यकीय खर्च इत्यादी.
- आजार/अपंगत्व - राघवना अपघात होउन ते अपंग झाल्यामुळे काम करू न शकण्याची जोखीम आहे. यावेळी सुरक्षा पुरविण्यासाठी, त्यांचा वैद्यकीय खर्च आणि दैनंदिन खर्च भागेल एवढा पुरेसा निधी त्यांच्याकडे असायला हवा.
- बचत साठवणे- निधीच्या कमतरतेमुळे मुलांच्या शिक्षणावर परिणाम होणार नाही याची खात्री राघवना करायला हवी. म्हणूनच त्यांना त्यांच्या मुलांचे उच्च

शिक्षण आणि लग्नाच्या खर्चासाठी बचत करायला हवी.

- निवृत्ती- राघवना निवृत्तीनंतर वैद्यकीय खर्च भागवण्यासाठी आणि इतर दैनंदिन खर्च भागवण्यासाठी उत्पन्नाचा स्थिर स्रोत मिळत राहिल याची खात्री करणे आवश्यक आहे.

प्रश्न 2.2

प्रत्येक व्यक्तीला कोणत्या मुख्य आर्थिक जोखीमांसाठी नियोजन करावे लागते?

ग)2 निव्वळ जोखीमा

निव्वळ जोखीमा म्हणजे अशा जोखीमा ज्यामध्ये नफा मिळवण्याची शक्यता नसते. निव्वळ जोखीमांमध्ये तोटा होऊ शकतो आणि सर्वोत्तम शक्यता म्हणजे ना नफा ना तोटा होता, केवळ केलेला खर्च भरून निघू शकतो (ब्रेक इव्हन).

निव्वळ जोखीमेमध्ये ज्या घटनेचा विमा काढला आहे ती घडल्यास कुठलाही फायदा मिळण्याची शक्यता अजिबात नसते. ही जोखीम व्यक्तीच्या पूर्णपणे नियंत्रणाबाहेर असलेल्या घटनांशी संबंधित असते.

ग)3 विशिष्ठ जोखीमा

विशिष्ठ जोखीमांचा परिणाम व्यक्तिगत किंवा स्थानिक असतो. या जोखीमा घडल्यास त्यांचा विशिष्ठ व्यक्तिंवर किंवा स्थानिक समुदायांवर परिणाम होतो.

घ) जोखीम हस्तांतरण

आपण 1 ल्या प्रकरणात पाहिल्याप्रमाणे विम्याचे प्राथमिक कार्य हे एका व्यक्तीची जोखीम विमा कंपनीकडे हस्तांतरित करणे आहे. विमा कंपनी, जी जोखीम धारण करते तिला विमाकर्ता असे म्हणतात आणि जी व्यक्ती जोखीम हस्तांतरित करते तिला विमाधारक असे म्हणतात.

जोखीम हस्तांतरण विमाधारकाला आर्थिक सुरक्षिततेची जाणीव देते, की त्याला किंवा त्याच्या आर्थिक संपत्तीला काही झाले तर पॉलिसीच्या नियम आणि अटीनुसार विमा कंपनी त्या नुकसानाची भरपाई करेल. जोखीम हस्तांतरणाच्या बदल्यात, विमा धारकाला विमाकर्त्याला एक विशिष्ठ रक्कम (मोबदला) द्यावी लागेल, ज्याला हप्ता असे म्हणतात.

च) जोखीम गट तयार करणे

जोखीम गट तयार करणे हे विम्याच्या मूलभूत तत्वांपैकी एक आहे.

जोखीमांचे गट तयार करून विमा कंपनी काही व्यक्तींकडून घेतलेला हप्ता त्यांना एकाच प्रकारच्या जोखीमांपासून संरक्षण देण्यासाठी त्या गटात जमा करते. विमा कंपनी अशा प्रकारे विविध जोखीमांचे गट राखते.

उदाहरणार्थ

विमा कंपनी यासाठी वेगवेगळे गट ठेवते:

- जीवन विमा;
- गाडी विमा;
- गृह विमा; आणि
- प्रवास विमा.

व्यक्तींकडून जमा केलेले हप्ते त्या गटाच्या खात्यामध्ये जमा केले जातात. जेव्हा एखादा दावा निकाली काढायचा असतो तेव्हा त्यासाठीची रक्कम या गटातून दिली जाते. त्यामुळे विमा कंपनीला याची खात्री करावी लागते की गोळा करण्यात आलेले हप्ते दाव्यांची रक्कम चुकती करण्यासाठी पुरेसे आहेत. या गटाचा प्रशासकीय खर्च आणि इतर खर्च भागवण्यासाठी विमा कंपनी आकारत असलेला हप्ता पुरेसा असला पाहिजे. विमा कंपनी हप्त्यांमध्ये नफ्यासाठीची ठराविक टक्केवारीही मिळवते.

प्रश्न 2.3

विम्यामध्ये जोखीम गट तयार करणे म्हणजे काय? दाव्याचे पैसे देण्यासाठी गाडी विमा आणि जीवन विमा यांच्यासाठी एकच गट वापरता येईल का?

च)1 मोठ्या संख्येचा नियम (लॉ ऑफ लार्ज नंबर्स)

विमा कंपनी एकूण वार्षिक दाव्यांचा खर्च निश्चित करण्यासाठी 'मोठ्या संख्येचा नियम' वापरतात. एकाच जोखीमेसाठी लोकांना मोठ्या संख्येने विमा देण्यात आला असेल तर विमा कंपनी दाव्यांसाठी किती विशिष्ट रक्कम द्यावी लागेल ह्याची शक्यता निश्चित करतात.

उदाहरणार्थ

जर विमा कंपनीने 1000 व्यक्तींना विमा दिला असेल, आणि मृत्यूची शक्यता 1% असेल तर कंपनीला 10 लोकांना दाव्याची रक्कम द्यावी लागेल.

पॉलिसीच्या कालावधीमध्ये किती दाव्यांची रक्कम देणे अपेक्षित आहे यानुसार विमा कंपनी आपले हप्त्यांचे दर निश्चित करेल.

महत्वाचे मुद्दे

या प्रकरणातील मुद्द्यांचा खालील प्रमाणे गोषवारा घेता येईल:

जोखीमेची संकल्पना

- विम्यामध्ये, विमा काढला जाऊ शकतो अशी संपत्ती जसे मानवी जीवन, घर, गाडी, इत्यादींच्या संदर्भात जोखीम हा शब्द वापरला जातो.
- एखादी विशिष्ट घटना घडल्यास व्यक्तीला जे नुकसान सोसावे लागण्याची शक्यता आहे त्याला जोखीम म्हणतात.

जोखीमेचे घटक

- जोखीमेच्या घटकांमध्ये अनिश्चितता, जोखीमेची पातळी, संकट आणि धोका यांचा समावेश होतो.
- सर्वसाधारण तत्व म्हणून, ज्या जोखीमा अनिश्चित आहेत त्यांच्यासाठीच विमा दिला जातो.
- जोखीमेची पातळी: ही दोन निकषांद्वारे ठरवली जाते: एखादी विशिष्ट घटना घडण्याची शक्यता आणि ती घटना घडल्यामुळे झालेल्या नुकसानाचे प्रमाण
- संकट म्हणजे एखादी विशिष्ट घटना ज्यामुळे नुकसान होऊ शकते. धोका म्हणजे अशी स्थिती जी संकटाला प्रवृत्त करते.
- धोक्यांचे शारीरिक धोके आणि वागणुकीचे धोके असे वर्गीकरण केले जाते.

विमायोग्य जोखीमा

- ज्या जोखीमांच्या परिणामाचे आर्थिक संदर्भात मोजमाप करता येऊ शकते त्यांना आर्थिक जोखीमा म्हणतात.
- निव्वळ जोखीमा म्हणजे अशा जोखीमा ज्यामध्ये नफा कमावण्याची कुठलीही शक्यता नसते. निव्वळ जोखीमांमध्ये तोटा होऊ शकतो आणि सर्वोत्तम शक्यता म्हणजे ना नफा ना तोटा होता केवळ केलेला खर्च भरून निघू शकतो (ब्रेक इव्हन)
- विशिष्ठ जोखीमांचा परिणाम वैयक्तिक किंवा स्थानिक असतो.

जोखमींचे गट तयार करणे

- काही व्यक्तींना समान जोखीमांपासून संरक्षित करण्यासाठी त्यांच्याकडून गोळा केलेला हप्ता विमा कंपनी एकाच गटात टाकते.
- एकूण दाव्यांचा खर्च निश्चित करण्यासाठी विमा कंपनी मोठ्या संख्यांचा नियम वापरतात.

प्रश्नोत्तरे

2.1 संकट म्हणजे एखादी विशिष्ट घटना ज्यामुळे नुकसान होऊ शकते. नुकसान हे जीवनाचे असू शकते किंवा संपत्तीचे. भूकंप, वादळे, पूर इ. सारख्या नैसर्गिक आपत्ती अशा संकटांमुळे संपत्तीचे नुकसान होते तसेच मृत्यूही होतात. ज्या संकटांसाठी विमा काढला जाऊ शकतो ती संकटे म्हटली जातात, उदा. एखाद्या व्यक्तीचा पॉलिसीच्या कालावधीत मृत्यू होण्याची जोखीम.

दुसऱ्या बाजूला धोका म्हणजे, अशी परिस्थिती ज्यामुळे संकट निर्माण होण्याची शक्यता वाढते किंवा ते निर्माण झाल्यास त्याचा परिणाम गंभीर होतो.

धोक्यामुळे संकटाला प्रवृत्त केले जाते.

2.2 ज्या प्रमुख आर्थिक जोखीमांसाठी व्यक्तीला योजनांची गरज असते त्या आहेत:

1) जीवनाचे नुकसान- याचा कुटुंबाच्या कमावत्या व्यक्तीच्या मृत्यूच्या जोखीमेशी संबंध आहे ज्यामुळे आर्थिक जबाबदाऱ्या अपूर्ण राहतात.

- मृत्यूनंतर अवलंबून असलेल्या व्यक्तींना उत्पन्नाचा स्थिर स्रोत पुरवणे.
- कमावत्या व्यक्तीचा मृत्यू झाल्यास त्यांच्यावर अवलंबून व्यक्तींना गृहकर्ज, वाहन कर्ज यासारख्या विविध आर्थिक जबाबदाऱ्या पूर्ण करण्यासाठी मदत करणे.

2) आजार/अपंगत्व- यामध्ये वैद्यकीय खर्च आणि उत्पन्नाचे नुकसान यांचा समावेश होतो.

- एखादा वैद्यकीय खर्च उद्भवल्यास तो देणे.
- काही आजार/अपंगत्व यामुळे व्यक्ती काम करू शकत नसल्यास आर्थिक सुरक्षा देणे.

3) बचत साठवणे

- मुलांच्या उच्च शिक्षणासाठी तरतूद.
- मुलांच्या लग्नाच्या खर्चासाठी तरतूद.
- व्यवसायासाठी सुरुवातीच्या भांडवलाची तरतूद इ.

4) निवृत्ती- इथे निवृत्तीनंतर अपुऱ्या उत्पन्नाच्या जोखीमेचा संदर्भ आहे.

- निवृत्तीनंतर उत्पन्नाचा स्थिर स्रोत पुरवणे.
- निवृत्तीनंतर आरामात राहण्यासाठी पुरेसे भांडवल साठवणे.

2.3 जोखीम गट तयार करतांना विमा कंपन्या समान जोखीम असलेल्या काही व्यक्तींकडून गोळा केलेला हप्ता त्यांना संरक्षित करण्यासाठी एकाच गटात टाकतात. विमा कंपन्या विविध प्रकारच्या जोखीमांसाठी विविध गट राखतात. जीवन विमा गटाचे खाते हे गाडी विमा गटाच्या खात्यापेक्षा वेगळे ठेवले जाईल. एका जोखीम गटाचे खाते दुसऱ्या प्रकारच्या जोखीमाचे दावे चुकते करण्यासाठी वापरता येऊ शकत नाही.

स्वयं-चाचणी प्रश्न

1. जोखीमेचे मुख्य घटक कुठले?
2. कुठल्या प्रकारच्या जोखीमांचा विमा काढला जाऊ शकतो?

तुम्हाला पुढच्या पानावर उत्तरे मिळतील.

स्वयं-चाचणी प्रश्नांची उत्तरे

1. जोखीमेचे प्रमुख घटक आहेत:

- अनिश्चितता;
- जोखीमेची पातळी; आणि
- संकट आणि धोका.

2. खालील प्रकारच्या जोखीमांसाठी विमा काढला जाऊ शकतो:

- आर्थिक जोखीमा;
- निव्वळ जोखीमा; आणि
- विशिष्ट जोखीमा.

02-आयसी-33 प्र 2 मे 11.आयएनडीडी 12

24/02/2011 16:50